

Latvijas Bankas ekonomists: Kā izrauties no viduvējības slazda Latvijas izglītībā?

Šogad, tāpat kā citus gadus, jaunais mācību cēliens ir īpašs tiem vairāk nekā 200 tūkstošiem skolēnu, kuri uzsāk savas skolas gaitas.

Katrs no viņiem ar savām domām, cerībām, bet visi kopā tomēr nedaudz satraukti lielo pārmaiņu priekšā.

Arī pirmklasnieku vecāki, visbiežāk nedaudz satraukušies, tomēr sevi mierina ar domu, ka izglītība, ko bērni iegūs turpmāko gadu gaitā, ir labākais ieguldījums viņu nākotnē. Un patiesi - līdzšinējā pieredze gandrīz visur un vienmēr ir apliecinājusi, ka kvalitatīva izglītība ir investīcija, kas atmaksājas. Un ne tikai individuāli (jo labāka izglītība, jo lielāki ienākumi), bet arī kopējā valsts līmenī - jo izglītotāki ir valsts iedzīvotāji, jo augstāka ir valsts pārvaldes kvalitāte, kas savukārt sekmē arī uzņēmējdarbības attīstību un vispārējā dzīves līmeņa kāpumu.

Atslēgas vārds šajā izglītības stāstā ir "kvalitāte". Tikai kvalitatīva valsts izglītības sistēma rada gudrus valsts iedzīvotājus. Un teiciens "Ja jau esi tik gudrs, kāpēc neesi bagāts?" ir nepieklājīgs tikai individuālā līmenī. Runājot par valsti kopumā, visbiežāk tas tiek pielietots tieši laikā un gandrīz vienmēr arī atbilst realitātei. Tikai valstis ar zinošiem un prasmīgiem iedzīvotājiem var cerēt reiz kļūt arī bagātas.

Kādas Latvijai ir cerības (kļūt bagātai valstij)? Īsumā sakot, – šobrīd diemžēl ne pārāk lielas. Vārds, kas šobrīd vislabāk raksturo Latvijas izglītības sistēmu, ir "viduvēji".

Neapšaubāmi, Latvijā ir arī izcili talantīgi un pat ģeniāli skolotāji un skolēni, kas katru gadu ļauj [iegūt augstas vietas starptautiskajās mācību olimpiādēs](#). Tomēr skarbā realitāte nosaka, ka vairums valsts iedzīvotāju nekad nebūs izcili un ģeniāli, un Latvijā, ja atskaita izcili talantīgo bērnu sasniegumus, iegūtie mācību rezultāti ir stipri viduvēji (1. attēls).

1. attēls. Kopējie PISA (Starptautiskās skolēnu novērtēšanas programmas) rezultāti matemātikā, dabaszinībās un lasīšanā, 2015. gads

Avots: Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (OECD)

Raustītā līnija – OECD vidējais rādītājs (495).

Turklāt, kā izrādās, vidējie rādītāji noslēpj faktu, ka Latvijā patiesi izcilus mācību rezultātus uzrādījušo skolnieku skaits ir daudz mazāks, nekā to varētu gaidīt, skatoties uz kopējiem rezultātiem (2. attēls). Ja pēc kopējiem sasniegumiem Latvija pavisam nedaudz atpaliek no OECD vidējā rādītāja un nav daudz sliktāka kā kaimiņos esošās Igaunija un Somija, tad izcilo skolēnu īpatsvars Latvijā ir divreiz mazāks nekā OECD valstīs vidēji un aptuveni trīs reizes atpaliek no mūsu kaimiņvalstīm. Tas kārtējo reizi apliecina, ka Latvijas vispārējās izglītības sistēma ir tendēta galvenokārt uz viduvēju, nevis izcilu rezultātu.

2. attēls. Skolēnu ar izciliem PISA rezultātiem vismaz vienā mācību priekšmetā īpatsvars, 2015. gads

Avots: OECD

Raustītā līnija – OECD vidējais rādītājs (15.3%).

Tādējādi viduvēja izglītības sistēma Latvijā "ražo" viduvējus skolu absolventus. No tiem daļa kļūst par pedagoģijas studentiem viduvējās universitātēs, daļa atgriežas skolā kā viduvēju augstāko izglītību ieguvuši skolotāji. Un cikls atkal sākas no jauna, tikai pie zemāka vidējā līmeņa... Jaunākie centralizēto eksāmenu rezultāti diemžēl jau sāk uzrādīt šo nelabvēlīgo tendenci.

Tomēr, raugoties uz šiem datiem, nevajadzētu krist arī pārāk dziļā izmisumā un secināt, ka esam nolemti mūžīgai atpalcībai, piesaukt smago padomju mantojumu utt. No iepriekš pieminētā nelabvēlīgā apļa ir iespējams izrauties. Daudzas valstis to pagātnē jau ir izdarījušas, un daudzas to pietiekami sekmīgi dara arī pašlaik. Turklāt piemēri ir gan tuvu, gan tālu – Somija, Igaunija, Singapūra utt.

Tomēr šī izraušanās nenotiek automātiski vai pati no sevis - dabīgā gaitā. Kādam (politikas veidotājam) šī "dabīgā gaita pa lejupvērsto spirāli" ir jāpārtrauc. Ir jāveic strukturālas reformas, lai arī cik sāpīgas tās šķistu pirmajā brīdī. Turpmākajos rakstos piedāvāsim savu redzējumu, kādi tieši konkrēti pasākumi ir jāveic, lai izglītības sistēma Latvijā sniegtu nevis vidēju, bet gan teicamu un izcilu izglītību.

Latvijas Bankas mandāts runāt par izglītības reformām

Šajā vietā pamatoti būtu uzdot jautājumu: **Kāds sakars ir izglītības sistēmai ar cenu stabilitāti, kuras nodrošināšana ir likumā noteiktais galvenais Latvijas Bankas mērķis?**

Taisnība, cenu stabilitātes saglabāšana likumā ir noteikts kā Latvijas Bankas galvenais mērķis (lai arī ne vienīgais). Tomēr cenu stabilitāte nav tikai zema inflācija vienā konkrētā gadā. Cenu stabilitāte iestājas tad, ja zema inflācija (bez pārāk straujiem kāpumiem un kritumiem) saglabājas pietiekami ilgā laika posmā.

To savukārt var panākt tikai tad, ja arī ekonomiskā izaugsme valstī ir sabalansēta un vienmērīga, bez pārāk straujiem izrāvieniem, kuriem seko tikpat strauji kritumi. Lai tā nebūtu, valstij nepieciešama kvalitatīva izglītības sistēma kopumā un sabiedrības izpratne par tautsaimniecības likumsakarībām. Pašreiz notiekošais Grieķijā – tā ir īsta traģēdija, ko Latvijā droši vien neviens negrib atkārtot.

Ja valsts stratēģiskais ekonomiskās politikas mērķis joprojām ir labklājības līmeņa kāpināšana, tad nav cita veida, kā to sasniegt. Tikai un vienīgi caur augstas pievienotās vērtības produktu (preču un pakalpojumu) ražošanu.

Šādus produktus var izveidot un attīstīt tikai augsti kvalificēti un izglītoti cilvēki. Līdz ar to nav cita ceļa uz labklājību kā vien visai nācijai kopumā kļūt gudrākai. Kādam no mums var paveikties un laimīgas apstākļu sakrītības rezultātā var būt iespēja kļūt par miljonāru arī bez kvalitatīvas izglītības, bet visai tautai – nekad.

3. attēls. Augsto tehnoloģiju eksporta īpatsvars kopējā eksportā

Avots: Eurostat

Šobrīd, apskatoties uz faktoriem un priekšnoteikumiem augstākas labklājības sasniegšanai nākotnē, jāsecina, ka rezultāti, kā jau gaidīts, ir tikai viduvēji. Piemēram, salīdzinot Latvijas spēju eksportēt augstas pievienotās vērtības produktus, jāsecina, ka šobrīd situācija ir nedaudz uzlabojusies, salīdzinot ar krīzes un pēckrīzes periodu. Latvija vismaz vairs nav Eiropas Savienības (ES) valsts ar viszemāko šādu produktu eksporta īpatsvaru. Tomēr joprojām Latvijas rādītājs atrodas starp ES lejasgala valstīm, un par vairāk nekā trešdaļu atpaliek no ES vidējā rādītāja (3. attēls). Tas arī loģiski – nevar gaidīt, ka valsts ar viduvēju izglītības sistēmas kvalitāti sāks masveidā radīt izcilas kvalitātes starptautiski konkurētspējīgus produktus.

4. attēls. Kopējais Eiropas inovāciju rādītājs, 2016

Avots: Eiropas Komisija

Turklāt, domājot par iespējām Latvijai šo atpalcību no citām ES valstīm tuvākajā nākotnē novērst, atkal jāsecina – izredzes nav spožas. Inovāciju ziņā Latvija atkal atrodas Eiropas valstu lejas daļā, kamēr mūsu kaimiņvalstis – Igaunija un Somija – ir vai nu tuvu pie ES vidējā rādītāja, vai pat virs tā (4. attēls).

Bez inovācijām ir ļoti grūti (praktiski neiespējami) radīt starptautiski konkurētspējīgu augstas pievienotās vērtības produktu, savukārt bez kvalitatīvas izglītības sistēmas nav cerību, ka inovāciju jomā situācija nākotnē būtiski uzlabosies. Līdz ar to nevajadzētu lolot ilūzijas, ka bez būtiskas izglītības kvalitātes celšanas Latvijā jebkad būs iespējams sasniegt attīstīto Eiropas valstu labklājības līmeni.

Vēl viens iemesls, kāpēc Latvijas Bankas eksperti ir pievērsušies izglītības tēmai, ir daudzas reizes iepriekš novērotais, ka konkrētās nozaru reformas bieži tiek uzticētas veikt attiecīgo jomu speciālistiem. Piemēram, veselības aprūpes strukturālās reformas īsteno ārsti, izglītības reformas – pasniedzēji utt. Tomēr bieži problēmu būtība ir saistīta nevis ar kādām specifiskām nozares īpatnībām, bet gan ar klasisko un tradicionālo jebkura ekonomista pamatuzdevumu – optimizēt līdzekļu izlietojumu, ņemot vērā (ierobežotās) budžeta iespējas un (praktiski neierobežotās) vēlmes un vajadzības. Šīs it kā vienkāršās patiesības ignorēšana diemžēl ir novedusi pie tā, ka bieži valstī uzsāktajām reformām nav sekojis taustāms rezultāts.

Arī izglītības jomā viena no biežāk izplatītajām ilūzijām ir naudas trūkums kā galvenais visu problēmu cēlonis. Pat abstrahējoties no fakta, ka Latvijas gadījumā tā nav taisnība un finansējums izglītības jomai ir salīdzinoši viens no augstākajiem starp ES valstīm (par to sīkāk – nākamajos rakstos), jebkurš ekonomists varēs pateikt, ka vairāk naudas automātiski nenozīmē labākus rezultātus. Svarīgi ir – kā un cik lietderīgi šī nauda tiek tērēta.

Un vēl - ko tieši nozīmē "vairāk naudas"? Vajadzību vienmēr un visās jomās būs vairāk nekā iespēju tās īstenot. Turklāt Latvijas (un ne tikai) gadījumā izglītība, kā zināms, nav vienīgā joma, kura uzskata, ka tai nepieciešams lielāks budžeta finansējums. Vairāk naudas vajag visiem! Teorētiski risinājums būtu palielināt kopējo naudas līdzekļu daudzumu budžetā, tomēr praktiski šādu risinājumu apgrūtina lielais ēnu ekonomikas īpatsvars – citastarp arī pilnīgas pārlicības trūkums, ka samaksātā nauda tiks izlietota efektīvi un sabiedrības ilgtermiņa interesēm atbilstoši.

Tas nozīmē, ka, visticamāk, tā ir ilūzija, ka tuvākajā nākotnē budžetā būs ievērojami vairāk papildu naudas, par kuru varēsim dāsni vai vismaz pienācīgi finansēt pašreizējo izglītības sistēmu, iztiekot bez tās optimizācijas. Visticamāk, arī turpmāk galvenā problēma būs, kā panākt labāku rezultātu par to pašu naudu.

Visbeidzot, iemesls, kāpēc esam pievērsušies izglītības kvalitātei, ir vienkāršais fakts, ka arī mums daudziem ir bērni skolas vai pirmskolas vecumā, un arī mēs viņiem vēlam visu to labāko, tajā skaitā – labu izglītību. Negribētos ticēt, ka vienīgais risinājums ir sūtīt savus bērnus uz ārvalstu skolām un augstskolām, kā Latvijā jau dara daudzi citi. Šobrīd tomēr vēl pastāv cerība, ka, par spīti visam laba un kvalitatīva izglītība ir un būs iespējama arī tepat, Latvijā. Tikai ar nosacījumu, ka izglītības kvalitāte ir visu tagadējo un nākamo valdību darba viena no galvenajām prioritātēm.

Arī mūsu [gadskārtējā konference šī gada 27. septembrī](#) tiks veltīta šai tik svarīgajai tēmai. Tai gatavojoties, mēs pētām un analizējam, kā mūsu izglītības sistēmā mums pagaidām trūkst un kā mēs varam kļūt labāki. Nākamajos rakstos centīsimies parādīt, ka izglītības kvalitātes uzlabošana nav neiespējamā misija. Galu galā citiem tas ir izdevies. Tāpēc nākamajā rakstā – citu valstu piemēri, kam izglītības reforma ir izdevusies. Cerams, ka tas iedrošinās politikas veidotājus arī Latvijā.

---

[1] Arī turpmāk starptautiskajos salīdzinājumos sevišķi izcelsim Igauniju un Somiju kā valstis, kuru rezultātus būtu vērts ņemt par paraugu, domājot par Latvijas situāciju.